

سرشناسه:	شهیدی پاک، محمد رضا.
عنوان و پدید آورنده:	جزیره در دوره اسلامی تاریخ محلی و جغرافیای تاریخی جزیره / محمد رضا شهیدی پاک.
مشخصات نشر:	قم، سرای کتاب ۱۳۹۷
مشخصات طاهری:	۸۶ صفحه
شابک:	۹۷۸-۶۲۲-۶۵۶۷-۳۳-۶
وضعیت فهرست نویسی:	فیا

انتشارات سرای کتاب ۰۹۱۰۷۷۱۷۱۸۷

شناسنامه

عنوان کتاب: جزیره در دوره اسلامی تاریخ محلی و جغرافیای تاریخی جزیره
 نویسنده: محمد رضا شهیدی پاک
 ناشر: سرای کتاب
 تیراژ: ۵۰۰ جلد
 نوبت چاپ: چاپ اول / ۱۳۹۷

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

جزیره در دوره اسلامی تاریخ محلی و جغرافیای تاریخی جزیره

دکتر محمد رضا شهیدی پای
دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز
گروه تاریخ،

فهرست مطالب:

فهرست مطالب:	۴
پیشگفتار: جزیره: زندگی شهرها در ساحل شمالی دجله و فرات:	۶
مقدمه: موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی جزیره:	۸
بخش اول: جزیره - تبار واژه - جغرافیا - پیشینه تاریخی:	۱۶
فصل اول: جزیره در متون اسلامی:	۱۶
فصل دوم: مونوگرافی آخرین وضعیت شهرهای جزیره در وصف ابی الفدا امیر حماه:	۲۲
فصل سوم: کنترل رفتار ژئوپلیتیکی اقوام ایرانی جزیره با تأسیس شهرهای خلافتی قرون وسطی	۲۳
بخش دوم: جزیره از فاطمیان تا ممالیک:	۵۱
فصل اول: جزیره عهد فاطمی: قرامطه و نبرد با فاطمیان:	۵۱
فصل دوم: تأسیس دولت نیابتی زنگیان در جزیره برای کنترل مصر و شام بوسیله خلافت عباسی:	۵۲
فصل سوم: جزیره عصر ایوبی: اربیل در برابر قاهره و استفاده مصر از موقعیت اتابکان جزیره:	۵۷
فصل چهارم: جزیره تابع روابط اربیل با خلافت بغداد: بغداد و تخریب و تقابل روابط مصر و شام	۵۹
جزیره: جزیره عصر ممالیک:	۵۹
بخش سوم: جزیره عثمانی، نسبت قدرت عثمانی در جزیره با مصر و شام:	۶۴
فصل اول: تأسیس دنیای نو در جزیره عصر عثمانی - تقسیم قبایلی:	۶۴
فصل دوم: شروع جنگ جهانی اول بین عثمانی و انگلیس از جنوب جزیره:	۶۵

بخش چهارم : دوره کنونی - بازگشت تاریخ بازگشت آب به آب : تاسیس تروریسم و آنارشیسم

محلّی برای کنترل منطقه ای در جزیره:..... ۷۱

مصادر و مآخذ و منابع:..... ۷۷

پیشگفتار: جزیره: زندگی شهرها در ساحل شمالی دجله و فرات:

جزیره از نقاط جهان است که همچنان دارای بار ژئوپلیتیکی فعال در جهان و بویژه در آسیا است. این منطقه از دوره باستان مرکز تمدن و محل آغاز شهر است. و در دوره معاصر مرکز تحرکات بین المللی است. شهر رقه نزدیک دشت صفین، هنوز در راس اخبار است. نظر به اهمیت جزیره در تاریخ اسلام و نقش پیوسته آن در تاریخ مصر و عراق و شام، باید به طور مستقل بررسی شود. مولف در مقاله کنترل رفتار ژئوپلیتیکی اقوام ایرانی جزیره با تأسیس شهرهای خلافتی در قرون وسطی (۱۳۹۵) به وجه اهمیت تاریخی و ژئوپلیتیکی جزیره پرداخته است. کتاب در حقیقت توسعه و تدوین این مقاله است. از جنبه اینکه بنیاد شهرها در جزیره در عصر اسلامی نمونه ای از شهرسازی و نقل و انتقالات و مهاجرت های هدمند اسلامی است که ریشه های باستانی دارد و خلفای اموی و عباسی و امرای حمدانی و ایوبی و زنگی در راستای سیاست حفظ شامات از بیزانس اقدام به بنای شهرها و قلاع و قلعه شهرها و پادگان شهرها در جزیره می کردند. و جزیره از دوره باستان و اسلامی همواره دارای اهمیت ژئوپلیتیکی برای ایران و روم بود و بسیاری از معادلات در موازنه قوای ایران و روم در جزیره تعیین می شد و جزیره هنوز از مایشگاه واقعی ژئوپلیتیک است. کتاب حاضر دولت هایی که در جزیره پس از فتح تا دوره عثمانی روی کار آمده اند و آثار فرهنگی و تمدنی آن ها در جزیره را بررسی کرده است. ایا برخی حوادث بازسازی مجدد تاریخ را نشان می دهد که می شود از رقه تارقه، از موصل تا موصل، از اربیل تا اربیل در طول حوادث تاریخ ارتباطی برقرار کرد. اهمیت وحدت بخش

جزیره بین مصر و شام و عراق بر محقق و جغرافی دان مسلمان مشخص است و همین موقعیت باعث تحرکات جهانی علمی و عملی غرب در این نقطه شرق در قالب تحقیقات اکادمیک باستان شناسی رمان کتاب تاریخنگاری و فیلم و سریال بوده است . کتاب حاضر تاریخنگاری محلی و سیاسی اجتماعی اقتصادی جزیره برای جلب توجه بیشتر محققان است . حتی برنامه ریزان آموزش عالی در مواد درسی از جزیره غافل بوده اند و در عنوان تاریخ مصر و شام . نام جزیره باید اضافه و ذکر شود و ایا معلوم است به چه دلایلی از آن غفلت ورزیده اند .

مقدمه : موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی جزیره:

جزیره در منابع جغرافیای اسلامی از جمله بلاذری با عنوان کور دجله از ان یاد شده که کوره مهم آن موصل در بیستم هجری با صلح با اهالی نینوی و سپس دز تکریت و شهرزور و دراباذ و دیارات و بیع اقلیت ها و معاقل اکراد، فتح شد و این یعقوبی صاحب متن رسمی اداری از قطعه خاصی با نام جزیره یاد کرده است. یاقوت در مدخل جزیره آن را دقیق وصف کرده است و جزیره اقور بین دجله و فرات در مرز با شام است. منابع جغرافیای اسلامی مستقلا جزیره را به طور مفصل بررسی کرده اند. گزارش های اداری یعقوبی و قدامه و ابن خردادبه از کور سواد عراق و شرح مبسوط و وصف جزئی و بالمشاهده در سفر ابن حوقل و مقدسی و ناصر خسرو میراث اسلامی شهر های جزیره در قرون وسطی است. لسترنج در کتاب سرزمین های خلافت شرقی تصویری جغرافیایی از جزیره ارایه کرده است او مطالب مربوط به جزیره را بر اساس گزارش ها از ابن رسته و مسعودی و ابن حوقل و مقدسی و یاقوت و مستوفی جمع اوری و دسته بندی و گزارش کرده است و وجه اهمیت آن در اسامی رومی و نقاط پراکندگی اقلیت مسیحی در جزیره است (با وجود آن که شایستی کتاب مستقل الدیارات را در این مورد تدوین کرده است) لسترنج در سه بند اخبار جزیره را جمع اوری و بررسی کرده است. لسترنج تصویری اسلامی و ایرانی درستی از جزیره ارایه نکرده است گویا این شرق شناس در پی پر رنگ کردن اهمیت مسیحی و رومی جزیره بوده است و اهمیت بازرگانی و اداری آن را برای پایتخت نویناد اسلامی در منطقه ایرانی را از قول یعقوبی گزارش نکرده است. وجه اهمیت جزیره را یعقوبی در چند عبارت مختصر ذکر

کرده است و اهمیت ژئوپلیتیک آن برای مصر وشام و جهان اسلام و حفظ تمامیت بازرگانی مصر وشام و عراق را این رییس و وزیر برید خلافت عباسی مطرح کرده است و همین شش سطر گزارش یعقوبی خبیر به شصت صفحه جمع اوری و گزارش لسترنج که هنوز مرجع محققان است می ارزد . تاریخ دوره ایرانی و رومی باستان نشان می دهد امپراطوری روم و ایران بویژه ساسانیان در آن جا شهر هایی بنا کردند و میزان تبار نام های ایرانی آن جا را منطقه ای ایرانی باستان نشان می دهد که در نقشه هخامنشیان نام داشت . جزیره در عرف جغرافی دانان عرب به منطقه سوق الجیشی و بسیار تاریخی بین دجله و فرات در بین النهرین علیا که اب های دجله و فرات علیا وارد جلگه های آن میشود را جزیره می نامیدند. این منطقه سه دیار مضر و ربیعہ و بکر به نام قبایل بزرگ عرب ساکن در آن است که از دوره ساسانی در آن جا اسکان یافتند .. منابع جغرافیایی صدر اسلام به طور مستقل به آن پرداخته اند. دیار ربیعہ در ساحل دجله محل جمعیتی بزرگی است که نمادهایی از دوره باستانی تا اسلامی در خود دارد . اب رودهای زاب بزرگ و کوچک در حفاصل موصل و تکریت به دجله می ریزد شهر سن و حدیثه از شهر های قرون وسطی این منطقه است . اربل - اربیل - در دشتی بین زاب بزرگ و کوچک واقع است و جزیره ابن عمر که دجله آن را به صورت نیم دایره احاطه کرده است . کوه جودی در شرق آن دیده می شود بازار هشتادان آن را مقدسی وصف کرده است . تولد سلطان سنجر در شهر سنجار روی داد . آذرین - برقعید از دیگر شهرهای جزیره است . موصل دنیسر ، ماردین ، سنجار ، رقه - راس العین . اربیل از مهمترین نقاط شهری آن با تاثیر سیاسی اقتصادی است شهر موصل مرکز جزیره (بوذاردشیر ساسانی) ، نینوا

، قبر یونس . قبر جرجیس در ساحل دجله و مقدسی ابن حوقل به خرابه های نینوا اشاره کرده اند و در دوره اسلامی اثری از دوره اموی عباسی و حمدانی و ایوبی دارد . دیار مضر در ساحل فرات و رقه مرکز آن است. رقه سرزمینی که رودها آن را فراگرفته است و منظور از نقطه تاریخی الرقه السودان است که مجاور مرز شام است و اهمیت سوق الجیشی برای حفظ عراق و جزیره دارد و خلیفه عباسی در ۱۵۵ هجری شهر مدور رافقه به شک بغداد را ساخت . رافقه پادگان - شهر نظامی برای را برای حفظ رقه و کنترل رفتار بیزانس ساخته شد (کنترل رفتار ژئوپلیتیکی اقوام ایرانی جزیره ۱۳۹۵/) رقه ییلاق هارون الرشید بود و چند کاخ آن جا ساخت . رومی ها از رقه با عنوان کالینیکوس یا نصفوریوم یاد کرده اند . رقه در گزارش یعقوبی در قرن دوم هجری لنگرگاه کشتیهای بزرگ بوده است که انواع کالا از مصر وشام می آورد . با بازار هایی که هیچ وقت تعطیل نمیشد . یعقوبی در وصف اهمیت ژئوپلیتیک جزیره برای بغداد آن را راهی بسوی جهان نامیده است از دریا یعقوبی با تعیین نام جزیره مینویسد : و گرنه جزیره ای که میان دجله و فرات واقع است و دجله در خاور و فرات در باختر آن قرار دارد راهی است بدنیا از دریا ، هرچه از دجله از واسط و بصره و ابله و اهواز و فارس و عمان و یمامه و بحرین و و آن چه بدان وابسته است می آید به همین جزیره می رسد و در آن لنگر می اندازد و همچنین آن چه از موصل و دیار ربیعہ اذربایجان و ارمنستان از طریق دجله و بوسیله کشتی می رسدو آن چه از طریق فرات بوسیله کشتی از دیار مضر و رقه و شام و مرز روم و مصر و مغرب زمین حمل می شود همه اش ثر اینجا فرود می آید و نیز راه خشکی اهالی جبل اسفهان و نواحی خراسان است این وصف یعقوبی وزیر برید ایرانی

شیعه خلافت عباسی تبیین وضعیت دوره ساسانی جزیره برای بازار بین المللی بغداد ساسانیان است و نسبت جزیره عصر ساسانی به بغداد است که امپراطوری عباسی آن را مرکز خلافت خود قرار داد. این نسبت با فروپاشی ساسانی بهم خورد و شکل جدید قدرت نسبت های نو برقرار شد و وضعیت طبیعی دجله و فرات هم به تدریج با بغداد تغییر پیدا کرد. این نسبت ایرانی جزیره با مصر و شام و عراق را امویان و عباسیان و حتی قدرت های اسلامی تلاش کردند حفظ کنند. نخستین بار در دوره اسلامی ارتباطات سیاسی و مالی عراق و دولت حضرت علی ع با مصر و شام با اقدامات و غارات گسترده تخریبی نظامی و تروریسم قطع شد چون جزیره اشیانه انارشیسم و تروریسم شد و زمینه های تاسیس دولت خوارج در رقه در برابر دولت حضرت علی ع فراهم شد. ساحل راست فرات دشت صفین و در نزدیک رقه دژ دوسر است و ساحل چپ رودخانه بلیخ (لسترنج مانند همه نقاط جزیره نام یونانی آن بلیخا را آورده است). حران از دیگر نقاط باستانی جزیره در ساحل فرات محل صابئین حران که بدیانت ابراهیم باقی ماندند (مشهد ابراهیم و محل تولد او را مستوفی آورده است) که لسترنج آن ها را متفاوت از صابئین امروز عراق دانسته است. شهر الرها - ادسا - شهر کلیساها در جزیره در ۴۹۲ در جنگ اول صلیبی (لسترنج یونانی آن کالبر هو است) با تصرف عثمانی ارفا نام گرفت در جنوب حران شهر راس العین است. در پایین رقه شهر قرقیسا است زیر قرقیسا شهر باستانی عانه (آنوتا یونانی) و سپس شهر رجه و در فضای بین رجه و رقه شهر رصافه و خرابه های رصافه و در بالای رقه سه شهر جسر منبج و بالس و سمیسط است و سپس آمد است. و شهر های فرات علیا در ساحل خاوری و باختری آن. ترک ها فرات شرقی

ر را مراد سو غربی را قره سو نامیدند . اسامی متعددی در طول تاریخ از دوره باستان تا سلطه عثمانی گرفته است (حاجی خلیفه ۱۰۱۰ قدیمترین مرجع این نامگذاری است / لسترنج ۱۲۷) شهرهای این بخش از ساحل فرات را غالبا از شهر های جزیره محسوب شده اند و ملاسگرد و شمشاط و ارزن الروم وملطیه و... است .